

Diasporos istorija ir kultūra

Andrius MARCINKEVIČIUS

Antrojo pasaulinio karo laikotarpio rusų kilmės išeiviai iš Lietuvos: socialinio ir kultūrinio portreto metmenys

Santrauka: Šiame straipsnyje atskleidžiama, kokios asmenybės sudarė Antrojo pasaulinio karo laikotarpio rusų kilmės išeivių iš Lietuvos grupę atsižvelgiant į socialinį statusą ir kultūrinį tapatumą, taip pat – politines pažiūras. Svarstoma, kokios esminės priežastys vertė šia asmenybes rinktis išeivių dalią ir kaip klostėsi jų likimas labiausiai pageidaujamoje apsigyvenimo šalyje – Jungtinėse Amerikos Valstijose. Konstatuojama, kad daugelis iš Lietuvos pasitraukusių rusų kilmės asmenų buvo antisovietinių pažiūrų inteligentai ir studentai. Socialinio statuso atžvilgiu jie iš esmės nesiskyrė nuo lietuvių tautybės išeivių, tačiau pasižymėjo savitu kultūriniu tapatumu. Šiam tapatumui buvo būdingi sentimentai ikirevoliucinės Rusijos kultūrai, o taip pat ištikimybė stačiatikių ir sentikių religijai. Keliamą prielaidą, kad dėl lietuvių ir rusų kultūrinio tapatumo skirtumų ryškiausi rusų išeivių veiklos pėdsakai JAV išliko rusų emigrantų židiniuose. Kita vertus, reikšminga, kad šių žmonių pasitraukimas Antrojo pasaulinio karo metais smarkiai prisidėjo prie rusų kilmės inteligentijos sunykimą pačioje Lietuvoje.

Raktiniai žodžiai: Antrasis pasaulinis karas, sovietinė okupacija, rusų kilmės išeiviai iš Lietuvos, socialinis statusas, kultūrinis tapatumas, inteligentija.

2006 m. gruodžio 14 d. JAV Floridos valstijos Sankt Peterburgo mieste sulaukęs 103 metų mirė Anatolijus Sokolskis. Šio žmogaus pavardė yra geriau žinoma rusų negu lietuvių išeivijos gretose, nors jis gimė ir praleido savo jaunystę Kaune, įgijo išsilavinimą Kauno Mokytojų draugijos rusų gimnazijoje ir Vytauto Didžiojo universitete. Pirmosios sovietinės okupacijos metu Sokolskis patyrė spaudimą bendradarbiauti su sovietinio saugumo institucijomis, tai paskatino jį su

žmona trauktis iš pradžių į Austriją ir Prancūziją, vėliau – į JAV¹. Pastarosios šalies rusų emigrantų spaudoje jis paskelbė straipsnį apie rusų bendruomenės padėtį nepriklausomoje Lietuvoje, pirmosios sovietinės ir vokiečių okupacijų laikotarpiais. Šiame straipsnyje teigiama: „kuomet 1944 m. Raudonoji armija artinosi prie Lietuvos, žymi grupė rusų, palikusi visą savo turtą, neatsigręždami atgal, bėgo į Vakarų, į Vokietiją ir Austriją, o pasibaigus karui išsibarstė po visą

laisvąjį pasaulį“². Autorius nepaaiškino išsamiau, kokie žmonės sudarė šią „žymią grupę rusų“, bet iš jo žodžių peršasi prielaida, kad Lietuvos rusai turėjo priežasčių trauktis kartu su lietuviais ir kitų tautybių Lietuvos gyventojais į Vakarų, o jo paties biografija tėra vienas iš rusų kilmės išeivių likimo pavyzdžių.

Per pastaruosius keletą dešimtmečių Lietuvos moksliniame diskurse buvo smarkiai išplėtos lietuvių diasporos pasaulyje studijos, o Rusijos mokslininkai tyrė po skirtingus pasaulio žemynus išsibarsčiusių rusų migrantų židinių istoriją. Abiem šiais atvejais į tyrimų akiratį nepateko Antrojo pasaulinio karo laikotarpio (1939–1945) rusų kilmės išeiviai iš Lietuvos. Manytina, kad taip atsitiko dėl keleto esminių priežasčių. Viena vertus, aptariamieji išeiviai sudarė skaičiumi negausią grupę bendrame gyventojų emigracijos iš Lietuvos ar juolab SSRS sraute. Tad atsidūrę išeivijoje jie dažnai šliejosi prie lietuvių arba rusų migrantų židinių, o dalis iš viso vengė dalyvauti jų veikloje. Kita vertus, pokario Europos pabėgėlių (DP) stovyklose rusų tautybės deklaravimas kėlė įvairių nepatogumų (grėsmė būti gražintiems į SSRS, tapatinimas su komunistiniu režimu ir pan.), dėl kurių dažnas vengė demonstruoti tautinę priklausomybę arba tapatybę. Reikšminga, kad dalis tokių išeivių buvo Lietuvos Respublikos piliečiai. Jų pasitraukimas į Vakarų tapo viena iš gausių Lietuvos visuomenės patirtų socialinio ir demografinio pobūdžio netekčių, bylojančių, kad sunkius išbandymus Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu patyrė ne tik lietuviai, žydai ar lenkai, tačiau ir rusų bendruomenės nariai.

Iš šaltinių, atspindinčių aptariamąs problemas aspektus, galima paminėti tik keletą iš Lietuvos kilusių rusų kilmės išeivių publikacijų. Tai minėto Anatolijaus Sokolskio publikacijos³ ir šventiko Aleksandro Černajaus, rusų išeivijoje geriau žinomo archimandrito

Aleksijaus vardu, atsiminimai⁴. Olegas Perkreiostovas, gyvenęs pokariu Australijoje ir Vokietijoje, viename rusų emigrantų spaudos leidinyje išspausdino straipsnį apie Lietuvos pirmąją sovietinę okupaciją ir šio laikotarpio gyventojų nuotaikas⁵. Visi trys autoriai mažai dėmesio skiria savo veiklos išeivijoje aprašymui, bet jų tekstuose akivaizdžiai reiškiamas neigiamas požiūris į sovietinį režimą ir jo įtvirtinimo Lietuvoje aplinkybes. Lietuvių išeivijos spaudoje, dažnai puoselėjusioje lietuviybės ir katalikybės išsaugojimo idėjas, rusų kilmės išeivių, pasižymėjusių skirtingu tautiniu ir konfesiniu tapatumu, problematika neatsispindi.

Rengiant šį straipsnį remtasi Lietuvos archyvų dokumentais. Ypač pravarčios Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomos Vytauto Didžiojo universiteto rusų tautybės studentų bylos, padėjusios identifikuoti aptariamų išeivių ratą ir susidaryti įspūdį apie jų politines pažiūras, socialinį statusą ir kultūrinę orientaciją iki pasitraukimo iš Lietuvos. Iš Lietuvos ypatingojo archyvo KGB dokumentų skyriaus išskirtinos kai kurių asmenų baudžiamosios bylos, leidžiančios geriau suvokti, į kokią sudėtingą padėtį dalis rusų pateko 1940–1941 ir 1944–1945 metais ir kodėl jie verčiau rinkosi išeivių dalią negu gyvenimą pokario Lietuvoje. Nustatyti kai kurių rusų kilmės išeivių iš Lietuvos pavardes ir gyvenamąją vietą padėjo archyvinių ir internete prieinamų JAV socialinės apsaugos administracijos duomenų bazių informacijos gretinimas.

Siekiant nustatyti rusų kilmės išeivių pavardes, jų veiklos Lietuvoje ir išeivijoje bruožus buvo remiamasi Lietuvos tyrėjų darbais. Nors skirta daug darbų lietuvių išeivijos problematikai, tačiau plačiau aptarti tik keleto rusų kilmės išeivių likimai (pvz., menotyrininko N. Vorobjovo, istoriko I. Lappo). Apie Antrojo pasaulinio karo laikotarpio rusų kilmės išeivių užsimenama

kai kurių istorikų darbuose, tačiau išsamiau juose šis klausimas nenagrinėtas⁶. Šiame straipsnyje nebuvo galimybės plačiau pasiremti Rusijos istoriografija, kurioje taip pat stinga dėmesio rusų kilmės išeiviams iš Lietuvos, nes išeivijoje jie neturėjo tokio autoriteto kaip porevoliucinio srauto emigrantai iš Rusijos.

Šio straipsnio tikslas – išsamiau atskleisti, kokios asmenybės sudarė Antrojo pasaulinio karo laikotarpio rusų kilmės išeivių iš Lietuvos grupę atsižvelgiant į jų socialinio statuso ir kultūrinio tapatumo požymius, politines pažiūras. Svarstoma, kokios priežastys vertė šias asmenybes rinktis išeivių dalį ir kaip klostėsi jų prisitaikymas prie gyvenimo sąlygų emigracijos tikslo šalyse. Dera pridurti, kad šis straipsnis dėl išlikusių šaltinių duomenų fragmentiškumo neapėpia daugelio kitų galimų tiriamojo reiškinio analizės aspektų ir geografijos. Šiuo atveju didžiausias dėmesys skirtas rusų kilmės išeivių, pasižymėjusių Lietuvos rusų bendruomenės veikloje ir atsidūrusių po Antrojo pasaulinio karo JAV, biografiniams bruožams aptarti.

Rusų kilmės išeivių sąvoka įvardijami asmenys, kurie ne tik laikė save rusais, bet ir dalyvavo rusų bendruomenės kultūriniame gyvenime 1918–1940 metais. Ši sąvoka įtraukia ir tuos asmenis, kurie priklausė etniniu atžvilgiu mišrioms šeimoms (pvz., rusų-lietuvių), įsivardijo asmens dokumentuose lietuviais ar kitų etninių grupių atstovais, tačiau visuomenėje ir šeimoje teikė pirmenybę rusų kalbos vartosenai, ikirevoliucinės rusų kultūros pažinimui, pradinio ir vidurinio išsilavinimo įgijimui rusų kalba, narystei rusų tautinėse ir religinėse organizacijose. Kai kuriems išeiviams buvo artimos ir lietuvių, ir rusų kultūros, todėl jie dalyvavo abiejuose kultūriniuose laukuose. Kitiems svarbiausiu bruožu, siejusi su užsienio išeivių židiniais, tapo religinė priklausomybė (stačiatikybė ir sentikystė).

Rusų kilmės išeiviai iš Lietuvos: charakteristika ir pasitraukimo priežastys

Kaip žinoma, šiuolaikinėje lietuviškoje istoriografijoje išskiriamos trys gyventojų emigracijos iš Lietuvos iki 1990 m. bangos: 1) ekonominė migracija XIX a. pab. – XX a. pr.; 2) emigracija iš Lietuvos 1920–1940 m.; 3) politinė emigracija Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu (*dipukai*). Manoma, kad vien 1944 m. antrojoje pusėje Lietuvą paliko ne mažiau kaip 40 000 lietuvių⁷. Istorikų vertinimu, tarp išvykusiųjų buvo ne mažiau kaip keletas šimtų rusų kilmės asmenų, nors iki šiol stinga tikslesnių šio pobūdžio duomenų⁸. Antai 1949 m. per Grohno (Vokietija) emigracinę stovyklą į JAV išvyko apie 16 000 buvusių Lietuvos gyventojų, iš jų – 103 stačiatikiai. Per Brėmerhafeną 1949–1950 m. Europą paliko 19 837 išeiviai iš Lietuvos, įskaitant 157 stačiatikius⁹. Nors stačiatikybės išpažinimas nebūtinai sutapo su rusų tautybe, tai buvo vienas iš skiriamųjų rusų bendruomenės narių bruožų.

1923 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, iš 50 450 Lietuvoje (be Vilniaus krašto) gyvenusių rusų daugumą sudarė valstiečiai (82 %). Rusų kilmės inteligentija, kuriai priklausė prieš ir po Pirmojo pasaulinio karo iš Rusijos atvykę asmenys ir jų palikuonys, telkėsi daugiausia Kauno mieste. Šį segmentą sudarė tarnautojai, karininkai, gydytojai, teisininkai, švietimo ir kultūros veikėjai, inžinieriai ir kitų profesijų atstovai. Jų dėka XX a. 3 ir 4 dešimtmetyje Kaune veikė keliolika rusų visuomeninių organizacijų, švietimo įstaigos rusų dėstomąja kalba. VDU kasmet studijavo po keliasdešimt rusų kilmės jaunuolių, kurie prisidėjo ir prie rusų kultūrinio gyvenimo laikinojoje sostinėje plėtotės. 1920–1939 m. Kaunas tapo Lietuvos sentikių ir stačiatikių bažnyčių centru,

vienijusiu aktyviausius šių bendruomenių narius. Rusų kilmės inteligentija, išsimokslinusi Rusijos, Lietuvos ir Vakarų Europos aukštosiose mokyklose, nepuoselėjo simpatijų komunistinei ideologijai, kuri tapo patraukli daliai mažazemių valstiečių. Tarp šių inteligentų buvo įvairių politinių pažiūrų (demokratinų, monarchistinių, antisovietinių) ir apolitiškų asmenų¹⁰. Visų jų pasitraukimas lėmė kultūriškai savito Lietuvos rusų inteligentijos segmento sunykimą.

Dera pridurti, kad iki Antrojo pasaulinio karo pradžios rusų kilmės asmenys Lietuvoje sudarė nevienalytę gyventojų grupę pagal pragyvenimo laiką, politinį ir socialinį statusą, kultūrinį ir religinį tapatumą. Juos galima santykinai išskirti į dvi kategorijas: 1) senbuvius, apsigyvenusius Lietuvoje iki Pirmojo pasaulinio karo; 2) imigrantus, ieškojusius politinio prieglobsčio ir įsidarbinimo galimybių po 1917 m. Spalio perversmo ir pilietinio karo Rusijoje. Pastarieji dėl patirtų Rusijoje išgyvenimų buvo priešiščiau nusiteikę sovietinės santvarkos atžvilgiu ir mobilesni gyvenamos vietos atžvilgiu negu senbuviai, integravęsi ar asimiliavęsi jos visuomenėje ir įgiję lygias su lietuviais pilietines teises. Manytina, kad senbuviams buvo sunkiau psichologiškai palikti gimtąsias vietas, užgyventą turtą, artimuosius ir pažįstamus negu minėtiems imigrantams iš Rusijos. Šie buvo prisitaikę prie Lietuvos politinių ir ekonominių realijų, bet daugelio jų tapatybei išliko svarbi ikirevoliucinės Rusijos kultūra, kurią emigracijoje siekta išsaugoti ir perduoti jaunajai kartai, nes tikėta greitai bolševikinės santvarkos žlugimu ir grįžimu į Rusiją. Kita vertus, rusų kilmės inteligentai turėjo daugiau priežasčių (nei kitų segmentų atstovai) nerimauti dėl savo ir šeimų likimo sovietinės okupacijos atveju. Tarp jų pasitaikė Rusijos imperijos laikotarpio politinių pareigūnų, karininkų ir dvarininkų, taip pat baltagvardiečių, kurie geriau negu likusieji

Lietuvos gyventojai nujautė, kuo grėsė kraštui ir asmeniškai jiems Raudonosios armijos įžengimas. Neretam iš jų pasitraukimas iš Lietuvos reiškė pakartotinį gelbėjimąsi nuo sovietinio režimo¹¹.

Viena rusų šeimų, suvokusių *a priori* sovietinę okupaciją kaip grėsmę savo saugumui, buvo Perekriostovai. Ši šeima (motina, du sūnūs ir duktė) prieš atvykdama į Lietuvą prarado vyrą ir tėvą Vladimirą, kuris iki 1917 m. Spalio perversmo dirbo teisininku Maskvoje, vėliau užėmė atsakingas pareigas Baltosios gvardijos judėjime, o 1920 m. buvo suimtas ir nužudytas bolševikų Nikolajevio miesto (dab. Ukrainoje) kalėjime. Jo žmona Anastasija (1886–1970) 1921 m. sau ir trimis mažamečiams vaikams gavo leidimą atvykti gyventi į Lietuvą. Iki 1940 m. vasaros šeima gyveno Kaune, pasilikdama ištikima ikirevoliucinei rusų kultūrai ir tradicijoms. Perekriostova dirbo komercinio banko tarnautoja, taip pat vaidino rusų draugijos „Kultūra ir gyvenimas“ dramų trupėje, kurios repertuaras rėmėsi XIX a. ir XX a. pradžios rusų literatūros klasikų kūriniais. Sūnūs Olegas (1914–1992) ir Igoris (1918–2013) baigė mokslus Mokytojų draugijos rusų gimnazijoje, studijavo VDU, dalyvavo Kauno rusų skautų draugovės ir rusų studentų organizacijų veikloje. Veikiausiai tragiškas tėvo likimas abu brolius paskatino XX a. 3 dešimtmečio viduryje tapti garsios Europos rusų emigrantų politinės organizacijos *Rusų solidaristų nacionalinė darbo sąjunga*, kėlusios tikslą nuversti komunistinį režimą SSRS, nariais. Tad prasidėjus pirmajai Lietuvos sovietinei okupacijai, broliai nedelsdami pasitraukė į Vokietiją¹². Su jais išvyko motina ir sesuo Irina su trimis sūnumis. Vieno iš šių sūnų, Aleksejaus Černovo, gyvenančio iki šiol Australijoje, liudijimu, jo tėvas tapo 1941 m. sovietinio režimo auka¹³.

Tarp 1940 m. vasarą Lietuvą palikusių rusų kilmės asmenų, besibaiminusių dėl

sovietinio režimo represijų, buvo keletas kilmingų šeimų. Viena iš jų – paskutiniojo Jurbarko dvaro valdytojo kunigaikščio Ilarijono Vasilčikovo (1881–1969) šeima. Šis žinomas Kauno rusų bendruomenės veikėjas ypač nerimavo dėl 1939 m. spalio 10 d. pasirašytos Lietuvos ir SSRS savitarpio pagalbos sutarties. Nujausdamas tolesnę politinių įvykių eigą, 1940 m. pradžioje jis išsiuntė į Berlyną savo žmoną Lidiją, vaikus Mariją, Tatjaną ir Georgijų. Vasilčikovo politinė biografija būtų smarkiai apsunkinusi jo padėtį, jeigu jis pats būtų pasilikęs Lietuvoje. Iki 1917 m. pradžios jis buvo Rusijos IV Dūmos narys, o 1917 m. Vasario revoliucijos metu šios Dūmos ypatingojo laikinojo komiteto, vykdytuoju faktiškai Rusijos vyriausybės funkcijas iki Laikinosios vyriausybės suformavimo, nariu. 1917 m. spalį jis atstovavo Dūmai po daugiau kaip 200 metų sušauktame ir patriarchu Tichoną išrinkusiame Rusijos stačiatikių bažnyčios visuotiniame susirinkime. 1919 m. pavasarį, kai Rusijos pilietinio karo eiga pakrypo Baltosios gvardijos nenaudai, Vasilčikovas su šeima pasitraukė iš pradžių į Berlyną, o vėliau – Paryžių, kur tapo aktyviu rusų emigrantų organizacijų veikėju. Nuo 1932 m. jis apsigyveno Kaune ir dalyvavo vietos rusų draugijų veikloje. Vasilčikovas paliko Lietuvą 1940 m. birželį, kai padedamas pažįstamų žmonių kirto netoli nuo Jurbarko Raudonosios armijos ir NKVD pajėgų jau saugomą SSRS–Vokietijos sieną¹⁴.

Išlikusių šaltinių duomenys leidžia kelti prielaidą, kad dar iki vokiečių okupacijos pradžios iš Lietuvos išvyko daugiau rusų inteligentų šeimų, nors dėl duomenų fragmentiškumo sudėtinga spręsti apie tikrąjį šio reiškinio mastą. Tarp jų pateko buvusio Šiaulių pavieta bajorų maršalkos Dmitrijaus Olsufjevo (1871–1915) ir grafitės Olgos Zubovos (1870–1939) sūnus Vasilijus Olsufjevas (1900–1985). Jo žmona Margarita Šiškova (1901–1978) dirbo JAV pasiuntinybėje, kurios

diplomatai, spaudžiami sovietinių valdžios institucijų užsidaryti, išdavė užsienio vizas ne tik savo darbuotojams, bet ir jų sutuoktiniams. Tad M. Olsufjeva, kuri 1940 m. rugpjūtį buvo perkelta dėl šios priežasties dirbti į JAV ambasadą Berlyne, išsivežė kartu su savimi vyrą į Vokietiją¹⁵. Tikėtina, kad dėl gerų ryšių su diplomatais pokariu abu sutuoktiniai persikėlė gyventi į JAV. Kita vertus, ne visi rusų kilmės inteligentai pasižymėjo tokia nuovoka kaip jau minėti asmenys ar juolab buvo išpėti apie jiems gresiantį pavojų. Kai kurių sprendimą išvykti greičiausiai pristabdė Lietuvos vyriausybės, vengusios po 1940 m. birželio 14 d. priimto SSRS ultimatumo skelbti žinias apie tikrąją politinę padėtį šalyje, laikysena. Klaidinantį poveikį visuomenei darė sovietinės valdžios atstovų pavyzdinė elgsena iki Lietuvos aneksijos 1940 m. rugpjūtį. Pasak O. Perekriostovo, sutikęs po poros savaičių okupacijos teisininką Sergejų Šeremetevskį, užkietėjusį bolševizmo priešininką, išgirdo iš jo tokius žodžius: „Jeigu ir toliau bus užtikrinami įstatymai ir tvarka, kaip dabar, aš keičiu požiūrį į bolševikus“¹⁶.

1940 m. rudenį kraštą ištiko radikalūs pokyčiai, kurių neišvengė ir rusų bendruomenė. Pasak O. Perekriostovo, „apie internacionalistinę sovietinės valdžios pobūdį bylojo tai, kad, įžengus Raudonajai armijai, buvo uždarytos visos rusų tautinės organizacijos: Marijos stačiatikių moterų labdaros draugija, studentų korporacija „Ruthenia“, rusų skautų draugovė, rusų kultūros, švietimo ir labdaros organizacijų susivienijimas. Daugelis rusų buvo ištremti į Sibirą“¹⁷. 1940 m. rugpjūtį „Liaudies vyriausybė“ iš tikrųjų likvidavo visas rusų visuomenines organizacijas ir uždarė rusų kultūrinį gyvenimą nušviečiančius laikraščius¹⁸. Pasilikę Lietuvoje rusų kilmės inteligentai pateko į sovietinio saugumo ir represinių struktūrų akiratį. Didžiausią spaudimą patyrė priešišku

sovietinei ideologijai socialinių grupių atstovai: buvę Rusijos imperijos pareigūnai ir kariuomenės veikėjai, Baltosios gvardijos dalyviai, Lietuvos valstybinių institucijų tarnautojai, rusų tautinių organizacijų vadovai ir nariai. Dažnas iš jų rizikavo sulaukti kaltinimų kontrrevoliucine veikla ar būti paskelbtas „liaudies priešu“. Dėl tokių kaltinimų 1940–1941 m. kalėjimuose atsidūrė žinomi Kauno advokatai Ivanas Tatarincevas ir Vsevolodas Bojevas, Lietuvos kariuomenės stačiatikių kapelionas Steponas Semionovas ir kiti rusų bendruomenės nariai. 1941 m. birželį masinio gyventojų trėmimo aukomis tapo ilgametis Kauno miesto tarybos narys Aleksandras Gomolickis ir teisininkas Viktoras Engleris su šeimomis, mažiau žinomi rusų kilmės asmenys. Dar kiti buvo priversti duoti parodymus NKVD atliekamų jų draugų ar pažįstamų tardymuose.

1940–1941 m. įvykių patirtis paveikė rusų kilmės inteligentijos savimoneį ir skatino ieškoti emigracijos iš Lietuvos galimybių. Kai kurie iš jų mėgino pasinaudoti 1941 m. sausio 10 d. SSRS ir Vokietijos sutartimi dėl vokiečių repatriacijos iš Lietuvos, tačiau retam kuriam pavykdavo įrodyti vokišką kilmę ar giminytės ryšius su vokiečiais¹⁹. Viena iš jų buvo Jekaterina Izmailovaitė Gildė (1912–2003), Valskybės teatro režisieriaus Teofano Pavlovskio (1880–1936) našlė, ištekėjusi antrą kartą už vokiečio Otto fon Gildės. Įdomu, kad 1951 m. į Sibirą buvo išstremtas Igoris Fanstilis, kaltinamas tuo, kad būdamas repatriacinės komisijos nariu padėdavo baltagvardiečiams ir lietuvių nacionalistams išvykti į Vokietiją²⁰. Be to, 1941–1944 m. pasitaikė vietos rusų bendradarbiavimo su vokiečių okupaciniu režimu atvejų, kurie irgi vertė baigiantis karui bėgti į Vakarų. Pasak istoriko G. Potašenko, nacių kolaborantais tapdavo nebūtinai jiems artimų pažįturų žmonės. Vokietijos ir SSRS karas įžiebė diskusijas visoje Europos rusų emigracijoje, kuri pasiskirstė į „pralaimėtojus“

ir „gynybininkus“. Vieni troško SSRS pralaimėjimo kare ir tikėjo, kad šitaip Rusija išsivaduos iš sovietų valdžios. Šimtai tūkstančių rusų, baltųjų emigrantų ir SSRS piliečių, kovojo kare Vokietijos pusėje. Kiti jautė pareigą paremti SSRS, kuri jiems atrodė tiesiogine ir teisėta Rusijos imperijos įpėdine²¹. Su nacių režimu aktyviausiai bendradarbiavo 1943 m. įsteigtas Patikėtinio rusų reikalams Lietuvos generalinėje srityje biuras, kuriam vadovavo Sorbonos universiteto auklėtinis Aleksejus Stavrovskis (1905–1972). Pokariu kai kurių rusų šeimų jaunuoliai buvo teisiami sovietų valdžios už tarnavimą vokiečių gestapai ar žvalgybai²².

1944 m. vasarą prie Lietuvos artėjant Raudonajai armijai, sovietų valdžios atkūrimo, trėmimų ir represijų baimė vietos visuomenėje buvo tokia didelė, kad kartu su vokiečių kariuomene traukėsi įvairių politinių pažiūrų ir profesijų rusai, mišrios rusų ir lietuvių šeimos. Šis pasitraukimas dažnai lėmė šeimoms narių išsiskyrimą. Pavyzdžiui, Valskybės teatro baleto artistas Borisas Čiunovas paliko Lietuvoje brolių Glebą, kuris pokario Kaune dirbo gydytoju²³. Teatro režisierius Borisas Dauguvietis (1885–1949) ir jo pirmoji žmona, rusų draugijos „Kultūra ir gyvenimas“ dramų trupės aktorė Olga Kuzmina (1884–1967) liko be dviejų išvykusių dukterų – Ksenijos Dauguvietytės-Šniukštienės ir Elenos Dauguvietytės-Kudabienės. Pasitraukė sovietų režimo išstremto teisininko V. Englerio duktė Nina Englerytė-Gorodeckienė (1907–1988) su vyru ir dukra. Šeima pokariu apsigyveno Venesuelos Maracay mieste, kuriame veikė lietuvių išėivių židinys. Minėtasis Aleksejus Stavrovskis iš pradžių nusigavo iki Argentinos, o vėliau gyveno Ispanijoje. Profesorius Ivanas Lappo su žmona ir sūnumi pasiekė Vokietiją, bet žuvo Drezdene sąjungininkų bombardavimo metu. Visi išvardyti pavyzdžiai atspindi tik žinomesnių rusų kilmės išėivių iš Lietuvos likimus, tačiau šių išėivių

sąrašas neabejotinai yra ilgesnis ir turėtų būti ateityje patikslintas ir papildytas naujomis pavardėmis bei šeimų istorijomis.

„Prarastoji diaspora“: rusų kilmės išėivių iš Lietuvos pėdsakais JAV

Pirmaisiais pokario metais milijonai civilių gyventojų susitelkė sąjungininkų įkurtose Vokietijos, Austrijos ir Italijos okupacinėse zonose ir buvo paskirstyti po DP pabėgėlių stovyklas. Ne išimtis ir išėiviai iš Lietuvos. Migracijos tyrėjų iš Rusijos skaičiais, Vokietijos okupuotose teritorijose iš viso buvo atsidūrę 5,5 mln. civilių ir 3,3 mln. karo belaisvių iš SSRS. Iš jų apie 2 mln. mirė arba žuvo iki karo pabaigos, apie 5,4 mln. repatriavo 1945–1952 m. į SSRS, o 0,5–0,7 mln. išvengė repatriacijos ir sudarė vadinamąją antrąją emigracijos iš SSRS bangą. Manoma, kad ne mažiau kaip $\frac{3}{4}$ jos atstovų buvo kilę iš Vakarų Ukrainos ir Pabaltijo respublikų ir tik apie $\frac{1}{4}$ – iš likusios SSRS teritorijos. Tad pagal tautybę, minėtų tyrėjų vertinimu, tarp jų vyravo ukrainiečiai, latviai, lietuviai ir estai, o rusų galėjo būti apie 31,7 tūkst. (7%). Prie šios bangos pabėgėlių DP stovyklose prisijungė tūkstančiai porevoliucinės bangos emigrantų iš Rusijos, bėgusių dabar nuo Raudonosios armijos iš Centrinės ir Pietryčių Europos šalių. Visi šie žmonės patyrė spaudimą iš NKVD pareigūnų, rengusių DP stovyklose reidus ir siekusių prievartos ar agitacinių priemonių būdu sugrąžinti juos į SSRS. Jų padėtį palengvino tai, kad pagal 1945 m. Jaltos konferencijos susitarimus privaloma tvarka į SSRS turėjo repatriuoti visi piliečiai, kurie gyveno šioje šalyje iki 1939 m. rugsėjo 1 dienos. Vakarų šalių okupacinių zonų vadovybė vengė išduoti NKVD Baltijos šalių piliečius ir pirmosios bangos emigrantus iš Rusijos²⁴.

Daugelis rusų kilmės išėivių iš Lietuvos buvo įgiję Lietuvos pilietybę, o kai kurie iš jų nurodė savo pasuose lietuvių tautybę, tačiau buvo ir tokių, kurie turėjo Nanseno pasus arba neturėjo jokios šalies pilietybės ir gyveno iki pasitraukimo iš Lietuvos vadinamųjų sveltimšalių teisėmis. Kaip žinoma, DP stovyklų gyventojų išvykimo iš Europos galimybės priklausė nuo priimančių valstybių politikos. Šios vykdė imigrantų atranką, keldamos amžiaus, lyties ir kitokius reikalavimus. Rusų kilmės asmenų padėtį sunkino politiniai motyvai²⁵. Kai kurioms šalims rusai įkūnijo komunistus, o Rusijos išsivadavimo armijos kariai – nacių parankinius. Išėivių išsvajota šalimi tapo JAV, čia vyriausybė tik 1948 m. priėmė naujos redakcijos imigracijos įstatymą, nustačiusį kvotas europiečių atvykimui iš DP stovyklų. Siekusiems atvykti asmenims buvo privalu pereiti politinį ir sveikatos patikrinimą, įgyti iš JAV piliečių ar organizacijų raštiškas apgyvendinimo ir įdarbinimo garantijas. Rusų kilmės išėiviams iš Lietuvos padėjo iki Antrojo pasaulinio karo JAV įsikūrusios rusų ir lietuvių emigrantų bendruomenės, kurios 1948–1954 m. ne kartą kreipėsi į valdžios institucijas dėl kvotų imigrantams iš Europos didinimo, o šių bendruomenių nariai ir visuomeninės organizacijos (pvz., Levo Tolstojaus fondas, Bendrasis Amerikos lietuvių šalpos fondas) dideliais kiekiais rengė atvykimui būtinus garantinius laiškus. Palankia aplinkybe imigracijos intensyvėjimui tapo Šaltojo karo tarp SSRS ir Vakarų demokratinių šalių pradžia.

Vienas iš žymesnių rusų imigrantų JAV kultūrinių židinių, kuriame galima atsekti išėivių iš Lietuvos pėdsaką, XX a. 6–8 dešimtmetyje veikė Floridos valstijos Sankt Peterburgo mieste. Čia išgarsėjo A. Sokolskis, kuris atvykęs į JAV su žmona ir sūnumi dirbo pirmiausiai prie fabriko konvejerio Niujorke, o vėliau dėl aukštojo išsilavinimo ir profesinių gebėjimų tapo Pietų Floridos

universiteto rusų kalbos ir literatūros profesoriumi. Vienoje iš savo knygų jis moksliskai pagrindė ir aprašė, kad Sankt Peterburgo miestą JAV įkūrė ir šitaip pavadino Rusijos imperijos sostinės garbei XIX a. išeivis iš Rusijos Piotras Dementjevas (angl. *Peter Demens*). Gyvendamas JAV Sokolskis tapo aktyviu rusų išeivijos veikėju. Sankt Peterburge jis įkūrė Amerikos rusų klubą, kuris organizavo renginius (spektaklius, koncertus, šokių vakarus, paskaitas ir pan.), skirtus XIX ir XX a. pradžios rusų kultūros tradicijų puoselėjimui. Be to, profesorius tapo Sankt Peterburgo Šv. Andrejaus rusų stačiatikių parapijos nariu²⁶. Polinkį į panašią kultūrinę veiklą Sokolskis veikiausiai paveldėjo iš savo šeimos, kuri tarpukario Kaune buvo neabejinga ne tik ikirevoliucinei rusų kultūrai ir menui, bet ir pasaulinės bei lietuviškos kultūros pasiekimams. Jis pats dalyvavo Kauno rusų skautų draugovės ir VDU rusų studentų korporacijos „Ruthenia“ veikloje. Sokolskio žmona Irina Veriovkina (1913–2005) buvo Rusijos imperijos politinio veikėjo Piotro Veriovkino dukterėčia, turėjusi prancūziško kraujo²⁷. Abu situotiniai palaidoti Sankt Peterburgo „Royal Palm“ kapinėse, kuriose taip pat yra Irinos giminaičių Vasilijaus ir Margaritos Olsfuvjevų kapavietė.

Keletą dešimčių kilometrų nuo Sankt Peterburgo esančiame Tamos mieste gyveno tikroji P. Veriovkino duktė Natalija Arcibuševa (angl. *Natalia Artzibushev*, 1893–1987), atvykusi į JAV su dviem sūnumis. Iki 1940 m. ji dirbo Kauno akcinėje bendrovėje „Tilka“, o taip pat vaidino rusų draugijos „Kultūra ir gyvenimas“ dramos teatro trupės spektakliuose, dalyvavo Mokytojų draugijos rusų gimnazijos mokiniams šelpti draugijos veikloje²⁸. Panašu, kad dar 1942 m. ji išvyko su savo tėvais ir vaikais pas giminaičius į Italiją, tuo metu XX a. 6 dešimtmetyje persikėlė gyventi į JAV. Jos sūnus Konstantinas Arcibuševas (angl. *Constantine Artzibushev*) gimė

1921 m. seneliui priklausiusiame Vyžuonėlių dvare (Utenos apskr.), 1939 m. baigė Kauno rusų gimnaziją ir įstojo į VDU Technikos fakultetą, kurio nebaigė dėl šeimos pasitraukimo iš Lietuvos²⁹. Kita vertus, išeivijoje jis baigė medicinos mokslus, tapo akušerijos ir ginekologijos srities specialistu. Gyvendamas JAV jis palaikė ryšius su Sankt Peterburgo rusų stačiatikių bendruomene, finansiskai rėmė Šv. Andrejaus cerkvės priežiūros ir remonto darbus. K. Arcibuševo žmona buvo Anastasija Vujič (1919–1999), kilmingos serbų šeimos, tarnavusios Rusijos caro dvare, atstovė. Jos tėvas Georgijus Vujičius (1891–1943) kovojo Rusijos pilietinio karo metu (1917–1922) baltagvardiečių pusėje, o 1939 m. rudenį buvo suimtas NKVD savo dvare Lenkijoje ir išsiųstas į lagerį. K. Arcibuševo brolis Piotras (angl. *Peter Artzibushev*, 1925–1974) dėstytojavo Kalifornijos universitete, bet žuvo kartu su žmona Milica nelaimingo atsitikimo metu.

Iš JAV socialinės apsaugos administracijos duomenų bazių matyti, kad Sankt Peterburge taip pat gyveno iš Jonavos kilęs Jurgis (Georgijus) Pavlovas (1893–1990), Rusijos imperijos Nikolajaus karo inžinerijos, Maskvos ir Gatčinos aviacijos mokyklų absolventas, Lietuvos kariuomenės karo lakūnas³⁰. 1943–1944 m. jis buvo Patikėtinio Lietuvos generalinės srities rusų gyventojų reikalams biuro narys³¹. Į Sankt Peterburgo miestą likimas atbloškė buvusį VDU Teisių fakulteto studentą, rusų studentų organizacijų dalyvį Artemijų Lesniauską (1908–1991)³². 1929 m. jis buvo baigęs Dono kadetų korpuso mokyklą, įsikūrusią po Baltosios gvardijos likučių atsitraukimo iš Rusijos tuometinės Jugoslavijos Goraždės mieste (dab. Bosnija ir Hercegovina)³³. Be to, Sankt Peterburge prisiglaudė Borisas Udalovas (1915–1994), aktyvaus iki 1940 m. Sentikių centro tarybos ir Kauno rusų visuomeninių organizacijų nario Metodijaus Udalovo sūnus³⁴. Išlikę archyviniai

dokumentai byloja, kad B. Udalovas jau nuo 1940 m. buvo ieškomas NKVD dėl esą kontrrevoliucinės spaudos ir atsišaukimų platinimo. Jo tėvas parodymuose tardytojams pripažino, kad sūnus dalyvavo antisovietinių pažiūrų jaunuolių grupės su O. Perkriostovu priešakyje veikloje ir įtraukė jį patį į minėtos medžiagos platinimą. Likimas amžiams išskyrė šios šeimos narius: sūnui pavyko išvengti suėmimo ir pasitraukti iš Lietuvos, tėvas 1941 m. kovą buvo nuteistas sovietų valdžios institucijų penkeriems metams kalėjimo už antisovietinę agitaciją ir išsiųstas atlikti baumės į vieną iš Vorkutos lagerių³⁵.

Rusų kilmės išeivių iš Lietuvos pėdsakų išliko ir kitose JAV rytinės pakrantės valstijose. Tarp jų atsidūrė B. Udalovo sesuo Raisa Udalova (1917–2000), 1944 m. pradžioje ištekėjusi už tarpukariu žinomo Vilniaus krašto sentikių bendruomenės veikėjo, trijų kadencijų Lenkijos Respublikos Seimo nario Boriso Pimonovo (1901–1963). Pastarasis Antrojo pasaulinio karo metais tarnavo Vokietijos kariuomenėje, todėl 1944 m. taip pat buvo priverstas trauktis iš Lietuvos. 1949 m. Pimonovų šeima persikėlė iš pabėgėlių stovyklos Austrijoje į JAV. Abu sutuoktiniai palaidoti Naujojo Džersio valstijos Milvilio miesto sentikių kapinėse³⁶. Šios valstijos Džeksone mieste, nuo XX a. 4 dešimtmečio pradžios tapusiame vienu reikšmingesnių rusų emigrantų centrų JAV, savo paskutiniųjų 30 gyvenimo metų išgyveno ir buvo palaidota Milita Apanius (Apanavičius, 1915–2011). Nekrologe pažymima, kad ši moteris gimė Kaune ir mokėsi VDU, dirbo leidybos srityje. Džeksone ji tapo Šv. Vladimiro stačiatikių parapijos nare ir aukų rinkėja, taip pat vietos senjorų klubo nare (angl. *Jackson's Senior Citizens Club*). Istorinių šaltinių duomenų analizė leidžia teigti, kad ši moteris buvo rusų kilmės, ištekėjusi už lietuvių ir atvykusi į JAV su vyru, seserimi ir motina.

Jos vyresnioji sesuo buvo Tamara Surkovaitė (1912–1997), Kauno rusų gimnazijos ir VDU Medicinos fakulteto absolventė. 1943 m. kovo 15 d. šio fakulteto taryba pripažino jai chemiko-vaistinininko vardą³⁷. Manytina, kad abiejų seserų (nekrologe minimas taip pat ir brolis, kuris gyveno Rusijoje) tėvai – Elena ir Nikolajus Surkovi – iki šeimos pasitraukimo iš Lietuvos buvo rusų kilmės ir stačiatikių tikėjimo Kauno gyventojai.

Keletas žinomų rusų kilmės išeivių iš Lietuvos gyveno įvairiais tarpsniais Niujorke. Tarp jų atsidūrė rusų draugijos „Kultūra ir gyvenimas“ mėgėjiškos dramos trupės režisierius ir aktorius Vladimiras Korčinskis-Bastunovas (1894–1986). Jis buvo gimęs Gardine, kur baigė gimnaziją ir vaidino mėgėjiškame dramos ratelyje. Šis žmogus tapo Rusijos kariuomenės savanoriu Pirmajame pasauliniame kare, tačiau 1917 m. trumpai padirbęs Maskvos jaunimo teatre po Spalio perversmo pasitraukė į Gardiną. XX a. 3 ir 4 dešimtmečiais V. Korčinskis-Bastunovas intensyviai dirbo su mėgėjiškomis rusų dramos teatro trupėmis Baltijos ir Balkanų šalyse, Čekoslovakijoje, Lenkijoje. Atsidūręs karo pabėgėlių stovykloje Kemptene Vokietijoje, 1945 m. jis įkūrė teatrą „Prometėjas“. Atvykęs į JAV, 1950 m. tapo Niujorko rusų dramos teatro aktoriumi ir režisieriumi. Su šio teatro trupe jis suvaidino keletą tūkstančių spektaklių ir sukūrė 240 vaidmenų, gastroliavo 11 šalių ir 86 miestuose, bet buvo priverstas nutraukti veiklą dėl mažėjančio žiūrovų skaičiaus. 1954–1965 m. Korčinskis-Bastunovas dirbo „Amerikos balso“ radijo diktoriumi ir literatūros laidų redaktoriumi Vašingtone, bendradarbiavo su įvairiais rusų emigrantų leidiniais (*Родные дали, Русское возрождение* ir kt.)³⁸. Jo tėvas Joanas Korčinskis (1864–1935) buvo nepriklausomybės siekusios Lietuvos tarybos narys, ilgametis Merkinės stačiatikių parapijos šventikas, Lietuvos stačiatikių vyskupijos

tarybos pirmininkas ir Lietuvos kariuomenės stačiatikių kapelionas³⁹.

Niujorke kurį laiką gyveno menotyrininkas ir meno istorikas Nikolajus Vorobjovas (1903–1954), porevoliucinės bangos emigranto iš Rusijos, Lietuvos vidaus reikalų ministerijos pareigūno Sergejaus Vorobjovo, 1941 m. birželį ištremto į Sibirą, sūnus. N. Vorobjovas penkerius metus dirbo rusų kalbos ir literatūros lektoriumi Masačusetso valstijos Northemptono miesto Smitho merginų kolegijoje. 1954 m. jis buvo atleistas iš šių pareigų dėl etatų mažinimo, o dėl nesėkmingų kito darbo paieškų baigė gyvenimą savižudybe⁴⁰. Masačusetso valstijoje gyveno ir dirbo rusų kilmės Lietuvos baleto artistė ir pedagogė Tatjana Babuškinaitė-Vasiliauskiene (1912–1990) su savo vyru baleto artistu Jonu Vasiliausku (1905–1969). Sprendžiant iš archyvinų dokumentų, ji buvo Rusijos imperijos kariuomenės papulkininkio Jurgio (Georgijaus) Babuškinio, 1921 m. atvykusio į Lietuvą iš Jugoslavijos, duktė⁴¹. Istorikų manymu, jos tėvas iki sovietinės okupacijos pradžios turėjo ryšių su antisovietinėmis Europos rusų emigrantų organizacijomis, bet stinga duomenų apie jo likimą po 1940 metų⁴². T. Babuškinaitė 1930–1944 m. buvo Valstybės teatro baleto trupės solistė, o taip pat dalyvavo DP lietuvių teatrinėje veikloje⁴³. Vašingtone, Baltimorėje ir Čikagoje skirtingais metais gyveno Vera Sotnikovaitė (1903–1973) su savo vyru poetu Henriku Radausku. Ji buvo kilusi iš pasiturinčios Šiaulių miesto rusų inteligentų šeimos, o Kaune pasižymėjo kaip autoritetinga baleto spektaklių kritikė. XX a. 3–4 dešimtmečiais ši moteris dalyvavo Rusų krikščioniško jaunimo ratelio, kuriam priklausė tokios iškilios asmenybės kaip profesorai Levas Karsavinas ir Vosylius Sezemanas, veikloje⁴⁴.

Kitas žymesnis rusų kilmės išeivių iš Lietuvos veiklos pėdsakas matyti Kalifornijos valstijoje. Ypač iš jų paminėtinas šventikas

Aleksandras Černajus (angl. *Alexander Chernay*, 1899–1985), kurio gyvenimas susiklostė permainingai. Černajus gimė Kauno miesto teismo tyrėjo šeimoje. Rusijos pilietinio karo metu kovojo generolo N. Judeničiaus armijoje, o po karo baigė Vilniaus stačiatikių dvasinę seminariją ir nuo 1925 m. Lietuvos stačiatikių arkivyskupo Eleuterijaus kvietimu dirbo šventiku parapijose. 1944 m. vasarą Černajus dėl priešiško požiūrio į sovietinę santvarką pasitraukė į Vokietiją ir čia įkūrė misiją, kuri steigė stačiatikių maldos namus karo pabėgėlių stovyklose, teikė materialinę pagalbą, išlaikė biblioteką ir stačiatikių vaikų mokyklą. 1948 m. Rusų stačiatikių bažnyčios emigracijoje atstovo kvietimu išvyko gyventi į JAV, kur dirbo Cincinačio, Hjustono, Dalaso, San Antonijaus ir kitose parapijose. Černajus padėjo atvykti į JAV kitiems rusų pabėgėliams iš Europos. JAV gyveno penki Lietuvoje gimę šventiko vaikai (žmona Tatjana mirė 1944 m. pradžioje). 1957 m. jis davė vienuolio įžadus ir tapo archimandritu Aleksijumi, o 1958 m. bažnytinės vyresnybės nurodymu išvyko į Johannesburgą, kur ėjo Pietų, Vidurio ir Rytų Afrikos rusų stačiatikių parapijų administratoriaus pareigas ir vykdė misionierišką veiklą. 1975 m. dėl garbaus amžiaus ir pašlijusios sveikatos Černajus sugrįžo į JAV, iki 1980 m. dirbo Santa Barbaros ir Los Andželo stačiatikių parapijose⁴⁵. Paskutinius gyvenimo metus praleido ir palaidotas San Diege.

San Diege gyveno išeiviai iš Lietuvos Dimitrijus Kaliskis (1890–1980) ir Nina Iljasevičienė (1892–1975), pasilikusio Lietuvoje Kauno stačiatikių katedros šventiko Eustafijaus Kaliskio vaikai. D. Kaliskis Pirmojo pasaulinio karo metu tarnavo artilerijos kapitonu Rusijos kariuomenėje, o pilietinio karo metu kovojo baltagvardiečių pusėje. Vėliau jis apsistojo pas tėvus Kaune, kur vedė rusų kilmės baleriną Nadeždą Krašeninkovaitę (1902–1991), Valstybės teatro scenoje išgarsėjusią Kaliskienės pavarde. Atsidūrusi

išeivijoje, ji dirbo vienoje San Diego baleto mokykloje⁴⁶. D. Kaliskio sesuo Nina iki 1940 m. buvo aktyvi Kauno Marijos stačiatikių moterų labdaros draugijos, Apreiškimo stačiatikių seserijos ir Šv. Nikolajaus stačiatikių brolijos narė⁴⁷. Iš JAV socialinės apsaugos administracijos duomenų bazių taip pat matyti, kad San Diege gyveno ir palaidota artima Ninos bendražygė iš minėtų draugijų veiklos, inžinieriaus Jurgio (Georgijaus) Koroliovo žmona Vera Koroliova (angl. *Veronika Koroliovas*, 1901–1977)⁴⁸. Apie jos vyro likimą nėra išsamesnių duomenų, tačiau žinoma, kad J. Koroliovas buvo porevoliucinio srauto migrantas, gimęs 1897 m. Sevastopolyje, kur baigė Konstantino realinę mokyklą. 1915–1916 m. jis mokėsi Sankt Peterburgo Susisiekimo institute. Atvykęs gyventi į Lietuvą J. Koroliovas tarnavo Krašto apsaugos ministerijai pavaldžiam Aviacijos parke, studijavo VDU Technikos fakultete, dirbo elektros šviesos gaminimo bendrovėje⁴⁹.

Kalifornijos valstijos Santa Helena mieste gyveno Lietuvos kariuomenės aviacijos kapitonas Aleksandras Soldatenkovas (1896–1984), gimęs Lėlaičių (Šerkšnėnų) dvare (dab. Mažeikių rj.) iš Rusijos Vladimiro miesto atsikrausčiusio valstiečio šeimoje. 1920–1925 m. jis tarnavo oro eskadrilėje, ėjo šios eskadrilės vado ir Aviacijos parko vado padėjėjo pareigas. Tarp Kauno rusų jis garsėjo kaip mėgėjiškų vyrų chorų ir rusų liaudies instrumentų ansamblių steigėjas⁵⁰. Tuo metu JAV Santa Barbaros mieste palaidotas VDU Teisių fakulteto auklėtinis Viktoras Kobylinas (1908–1986), nuo jaunystės išsiskyręs antisovietinėmis pažiūromis ir palaikęs ryšius su O. Perekriostovu. 1940 m. jo pavardė buvo minima sovietinėje spaudoje tarp esą pabėgusių ar pasislėpusių „liaudies priešų“⁵¹. Nuo XX a. 7 dešimtmečio pradžios iki 1974 m. V. Kobylinas skaitė paskaitas rusų kalba Šiaurės Arizonos universitete. Čia pas jį apsilankė laikraščio *Izvestija* korespondentas Niujorke, SSRS žurnalistas, publicistas ir

rašytojas Stanislavas Kondrašovas. Aprašydamas vėliau šį susitikimą savo knygoje jis pažymėjo, kad niekaip nerado bendros kalbos su buvusiu savo tautiečiu: „Jis nepakvietė pas save į namus. Ne tik todėl, kad jį aplenkė jo viršininkas. Kalba yra kalba, bet su Kobylinu, rusų kilmės amerikiečiu, pas mane buvo mažiau bendro negu su Džiustu, italų kilmės amerikiečiu. Tiksliau tariant, buvo gerokai daugiau skiriančio: viena tėvynė, bet skirtingas likimas, skirtingos barikadų pusės – ir iki šiol be susitaikymo. Netgi amerikiečių akiwaizdoje buvusiam rusui Kobylinui buvo neįjauku, nelajalu susitikinėti su rusu iš Maskvos“⁵². 1970 m. Kobylinas Niujorke išleido rusų kalba knygą apie sąmokslą prieš Rusijos carą Nikolajų II. Ši knyga bene geriausiai atspindėjo jo ištikimybę ikirevoliucinės Rusijos atminčiai⁵³.

Išvados

Antrojo pasaulinio karo laikotarpio (1939–1945) gyventojų emigracija iš Lietuvos įtraukė tūkstančius lietuvių, bet mažiau žinoma, kad su kartu jais pasitraukė šimtai rusų kilmės asmenų, kurių daugelis buvo Lietuvos Respublikos piliečiai. Šios kilmės išeiviai pasižymėjo skirtingomis politinėmis pažiūromis (demokratinėmis, monarchistinėmis ir kt.), tačiau juos vienijo nerimas dėl jų pačių ir šeimų narių ateities gyvenant sovietinio režimo sąlygomis. Socialinio statuso atžvilgiu rusų kilmės išeiviai nesiskyrė nuo daugumos išeivių lietuvių. Dažniausia jie atstovavo Kaune susitelkusiai rusų kilmės inteligentijai, kurios žymią dalį sudarė buvę Rusijos imperijos ir Lietuvos Respublikos laikotarpio tarnautojai, dvarininkai, karininkai, dvasininkai ir kitų profesijų atstovai. Tarp jų buvo grupė Kauno Mokytojų draugijos rusų gimnazijos ir Vytauto Didžiojo universiteto auklėtinių, rusų visuomeninių organizacijų narių. Šios kategorijos išeiviai iš likusių trečiosios

bangos išeivių labiausiai išsiskyrė kultūrinio tapatumo bruožais, nes daugelis gyvendami laikinojoje sostinėje puoselėjo ikirevoliucinės Rusijos kultūrinės tradicijas, atstovavo stačiatikių ir sentikių bendruomenėms. Kita vertus, išlaikydami Lietuvoje savo tautinę ar religinę tapatybę, daugelis šių išeivių buvo palyginti gerai integravęsi į lietuvių visuomenę, ypač per lietuvių kalbos įsisavinimą, darbinę veiklą valstybinėse institucijose, lietuvių kultūros pažinimą ir mišrias santuokas su lietuvių tautybės asmenimis.

Minėti kultūrinio tapatumo bruožai lėmė, kad rusų kilmės išeiviai iš Lietuvos turėjo galimybę įsilieti į skirtingų tautinių (lietuvių ar rusų) bendruomenių veiklą ir DP stovyklose, ir vėliau juos priglaudusiose pasaulio šalyse. Vis dėlto, sprendžiant iš žinomų šaltinių duomenų, atskiros šios išeivių kategorijos asmenybės paliko ryškesnį pėdsaką būtent rusų emigrantų židinių veikloje. Svarbiu juos vienijančiu veiksmu ir tarpusavyje, ir su kitais išeiviais iš Europos tapo religija. Religinis tapatumas neretai lėmė rusų kilmės išeivių iš Lietuvos sprendimą prisijungti prie stačiatikių ar sentikių parapijų. Vienas iš pavyzdžių – išeivių veiklos pėdsakai JAV Floridos ir Kalifornijos valstijose, kuriose po Antrojo pasaulinio karo susiformavo reikšmingi rusų emigrantų iš Europos židiniai ir aktyvios stačiatikių bendruomenės. Galima kelti prielaidą, kad lietuvių išeivijos centrai buvo patrauklesni mišrių išeivių šeimų atstovams, tačiau kitiems rusų kilmės išeiviams lietuvių išeivijos tautinė ideologija ir ištikimybė katalikiškoms tradicijoms greičiausiai neatrodė priimtini. Suprantama, kad tarp rusų kilmės išeivių pasitaikė šeimų, kurios aukodamos tautinį tapatumą siekė kuo greičiau integruotis į priimančios valstybės visuomenę. Dėl išvardytų priežasčių Antrojo pasaulinio karo metais emigracija iš Lietuvos lėmė negausaus rusų inteligentijos sluoksnio sunykimą, prie kurio taip pat prisidėjo sovietmečio represijos. Šių žmonių likimų tyrimai

galėtų tapti vienu iš lietuvių diasporos studijų aspektų, praturtinančių suvokimą apie Antrojo pasaulinio karo laikotarpio išeivijos sudėtį.

Nuorodos

- ¹ Basse C., Man's longlife changed local history, *St. Petersburg Times*, 2006, December 15. Prieiga internete: <https://news.google.com/newspapers?nid=888&date=20061215&id=ErZhAAAAIABAJ&sjid=nXgDAAAAIABAJ&pg=6610,3394705&hl=en> (2016 05 10)
- ² Сокольский А., Русские в независимой Литве, *Новое русское слово*, 1985, 23 января.
- ³ Сокольский А., *min. veik.*; Сокольский А., *Родные и чужие берега*, Флорида, 1985.
- ⁴ Алексей (Чернай) архимандрит, *Пастырь в годы войны*. Prieiga internete: <http://ricolor.org/history/pv/45/> (2016 05 10).
- ⁵ Перекрестов О., В основе их политики всегда лежали ложь, насилие и коварство..., *Русская мысль*, 1984, 20 сентября, nr. 3535.
- ⁶ Potašenko G., Rusai Lietuvoje 1944 m. liepą–1953 m.: rusų migracijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos atmintis, in: *Lietuvos rusai XX–XXI a. pradžioje: istorija, tapatybė, atmintis*, sud. G. Potašenko, P. Lavrinec, A. Marcinkevičius, Vilnius: VU leidykla, p. 73–182.
- ⁷ Aleksandravičius E., *Karklo diegas: Pasaulio lietuvių istorija*, Vilnius: Versus aureus, p. 412.
- ⁸ Potašenko G., *min. veik.*, p. 99–100.
- ⁹ Pšibilskis B., Antrojo pasaulinio karo pabėgėlių iš Lietuvos likimą sprendžiant, *Lietuvos istorijos studijos*, 2000, t. 8, p. 88, 91.
- ¹⁰ Kasatkina N., Marcinkevičius A., *Rusai Lietuvos Respublikos visuomenėje 1918–1940 m.: istorinės retrospektyvos konstravimas*, Vilnius: Socialinių tyrimų institutas–Eugriamas, 2009.
- ¹¹ Marcinkevičius A., Rusų tapatumo sovietmečio Lietuvoje konstravimas: politika, gyventojų surašymai ir istorinė atmintis, in:

- Lietuvos rusai XX-XXI a. pradžioje, min. veik.*, p. 200–206.
- ¹² Жизнь – служение Родине. Светлой памяти Олега Владимировича Перекрестова, *Единение*, 1992, 13 марта, nr. 11 (214); Пушкарев Б. С., О. В. Перекрестов, *Посев*, 1992, nr. 3.
- ¹³ Известные русские за границей. Губернатор штата Виктория – Алексей Чернов, Австралия (2012). Prieiga internete: http://famous-russians-abroad.blogspot.com/2012/05/blog-post_07.html (2016 05 10).
- ¹⁴ Васильчиков И., *То, что мне вспомнилось*, Москва: ОЛМА-Пресс, 2002.
- ¹⁵ 1940 08 21 Lietuvos VRM pranešimas Valsybės saugumo departamentui. LYA KGB, f. K-59, ap. 63, b. 22, l. 18–19.
- ¹⁶ Перекрестов О., *min. veik.*
- ¹⁷ *Ten pat.*
- ¹⁸ Marcinkevičius A., *min. veik.*, p. 183–229.
- ¹⁹ Tarp negavusių leidimo išvykti į Vokietiją buvo sovietų pareigūno Rusijos imperijos dvariškiu, filosofijos mokslo daktaru ir buvusiu kadetų korpuso Taškente dėstytoju įvardijamas Vladimiras Jakobi iš Vilniaus su žmona ir dviem sūnumis. Šis veikėjas, nežiūrint į motinos pavardę, esą negalėjo pateikti komisijai daugiau įrodymų apie vokišką kilmę. Pažymima, kad Nina Armatova iš Kauno „dirba medicinos seserimi vokiečių ligoninėje ir nepaisydama rusiškos kilmės, atkakliai mėgino pereiti registraciją“. Larisa Chlystovaitė-Bankauskienė pateikė komisijai dokumentą esą jos prosenelė buvo vokiečių, bet komisija priėjo prie išvados, kad „pagal kitus dokumentus ji yra rusė stačiatikė“ (1941 03 25 Kauno m. teritorijos atstovo Pekarevo pranešimas Vyriausiajam sovietinės delegacijos atstovui. LCVA, f. R-839, ap. 1, b. 16, l. 2–7, 8–10).
- ²⁰ 1954 07 31 Lietuvos SSR vidaus reikalų ministro pavaduotojo Gocevo slaptas pranešimas Lietuvos SSR MT pirmininkui M. Gedvilui. LCVA, f. -754, ap. 13, b. 491, l. 74.
- ²¹ Potašenko G., *min. veik.*, p. 99–100.
- ²² Laukaitytė R., Rusai Lietuvoje vokiečių okupacijos metais, *Lietuvos istorijos metraštis 2010, 2011, t. 1*, p. 66–68.
- ²³ 1949 01 08 Kauno miesto vykdomojo komiteto sveikatos apsaugos skyriaus vedėjo charakteristika apie gydytoją Glebą Čiunovą, nr. 2767. LCVA, f. 631, ap. 7, b. 6696, l. 27.
- ²⁴ *Россия и ее регионы в XX веке: территория – расселение – миграции*, red. О. Глезер, П. Полян, Москва: ОГИ, 2005.
- ²⁵ A. Sokolskio teigimu, dėl rusų tautybės įrašo asmens dokumentuose jis negalėjo susirasti darbo Prancūzijoje, todėl 1952 m. su žmona priėmė sprendimą emigruoti į JAV (Mažintas E., Rusų baltagvardiečio sūnus sapnuoja Lietuvą, *Respublika*, 1999, gruodžio 15 d.).
- ²⁶ Маккей И., Под пальмами Санкт-Петербурга, *Культура: Духовное пространство русской Евразии*, 2015, 10 августа. Prieiga internete: <http://portal-kultura.ru/svoy/articles/russkaya-amerika/114685-pod-palmami-sankt-peterburga/> (2016 05 10).
- ²⁷ Mažintas E., *min. veik.*
- ²⁸ 1936 m. rusų draugijos „Kultūra ir gyvenimas“ valdybos narių sąrašas. LCVA, f. 402, ap. 4, b. 642, l. 15–16.
- ²⁹ K. Arcibuševos brandos atestatas, 1939 06 15, nr. 636. LCVA, f. 631, ap. 7, b. 16778.
- ³⁰ J. Pavlovo tarnybos lapas, 1927 m. rugpjūčio 2 d., LCVA, f. 631, ap. 7, b. 5556, l. 2–3.
- ³¹ Bubnys A., Etniniai santykiai nacių okupuotoje Lietuvoje 1941–1944 m., *Genocidas ir rezistencija*, 2011, nr. 1 (29), p. 92.
- ³² Nuo 1930 m. VDU veikė rusų studentų korporacija „Ruthenia“, kurią įkūrė V. Sokolovas, A. Novodvorskis, A. Lesniauskas ir V. Sergėjus. Jos garbės nariais buvo daktaras V. Gusevas, advokatai S. Šeremetevskis ir I. Tatarincevas, kunigaikštis I. Vasilčikovas (Сокольский А., Русские в независимой Литве, *min. veik.*).
- ³³ Studento A. Lesniausko klausiamasis lapas (1930 m.). LCVA, f. 631, ap. 7, b. 8005 (bylos lapai nenumėruoti).
- ³⁴ Барановский В., Поташенко Г., *Староверие Балтии и Польши*, Vilnius: Aidai, 2005, p. 419.
- ³⁵ Išrašas iš 1941 03 01 Ypatingojo Pasitarimo prie SSRS LKT protokolo. LYA KGB, f. K-1, ap. 58, b. P-14887, l. 41.
- ³⁶ Potašenko G., *min. veik.*, p. 102.
- ³⁷ 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065. LCVA, f. 631, ap. 7, b. 10436 (bylos lapai nenumėruoti).

- ³⁸ Жиглевич Е., Русский актер Владимир Бастунов, *Новое русское слово*, 1979, 12 августа. Prieiga internete: <http://www.tezrus.net/ViewGood33582.html> (2015 09 18).
- ³⁹ A. A. Joanas Korčinskis, *Kardas*, 1935, liepos 15 d., nr. 14 (219), p. 307.
- ⁴⁰ Saladžinskas S., Tragiški Mikalojaus Vorobjovo ir jo tėvų gyvenimo faktai, *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, 2012, t. 16, p. 9–26; Jankevičiūtė G., Biografijos rekonstrukcijos bandymas: Mikalojus Vorobjovas, *Krantai*, 2014, nr. 1, p. 4–13.
- ⁴¹ T. Babuškinaitės klausiamasis lapas. LCVA, f. 631, ap. 7, b. 7795, l. 2
- ⁴² Laukaitytė R., Imperijos epilogas Lietuvoje: rusų emigrantai 1918–1940 m., *Istorija*, 2010, t. 2, p. 31.
- ⁴³ Bartusevičius V., *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje*, Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 227.
- ⁴⁴ Šabasevičius H., Lietuvos baletas mokslinių tyrimų perspektyvoje, *Menotyra*, 2012, t. 19, nr. 2, p. 157–164.
- ⁴⁵ Алексей (Чернай), *min. veik.*
- ⁴⁶ Kaliskienė Nadežda, *Lietuvių enciklopedija*, t. 10, Boston, 1957, p. 325–326.
- ⁴⁷ В православном Благовещенском Сестричестве, *Эхо*, 1938, 25 марта, nr. 82.
- ⁴⁸ Kasatkina N., Marcinkevičius A., *min veik.*, p. 218.
- ⁴⁹ J. Koroliovo klausiamasis lapas, LCVA, f. 631, ap. 7, b. 8230 (bylos lapai nenumeruoti).
- ⁵⁰ A. Soldatenkovo tarnybos lapas. LCVA, f. 631, ap. 7, b. 11618, l. 15
- ⁵¹ Конфискация имущества бежавших врагов народа, *Труженик*, 1940, 4 сентября, nr. 52.
- ⁵² Кондрашов С., *В Аризоне, у индейцев* (Главы из книги). Prieiga internete: <http://usahistory.ru/books/item/foosoo/zoo00043/sto24.shtml> (2016 05 10).
- ⁵³ Кобылин В., *Император Николай II и Генерал-адъютант М. В. Алексеев*, Нью-Йорк: Всеславянское издательство, 1970, 440 p.

Andrius Marcinkevičius

ÉMIGRÉS OF RUSSIAN ORIGIN FROM LITHUANIA DURING WORLD WAR II: FEATURES OF SOCIAL AND CULTURAL PORTRAIT

S u m m a r y

The article analyzes what sorts of individuals according to social status and cultural identity constituted the group of émigrés of Russian origin who left Lithuania during World War II. Some observations about the main reasons for their departure and their adaptation in the United States are also included. It is stated in the article that a majority of the émigrés of Russian origin were members of the anti-Soviet educated classes including students of Kaunas University. There weren't big differences between them and Lithuanian emigrants by social status, but many émigrés of Russian origin had a specific cultural identity. Loyalty to the

cultural traditions of pre-revolutionary Russia as well as to the Orthodox or Old Believers' faith was the main component of that identity. The article discusses the assumption that because of cultural differences the public activities of émigrés of Russian origin were more significant in the American centers of Russian émigrés. It also claims that the emigration of these people during World War II resulted in the decline of well-educated Russians in Lithuania itself.

Keywords: the World War II, the Soviet occupation, émigrés of Russian origin from Lithuania, social status, cultural identity, intelligentsia.